

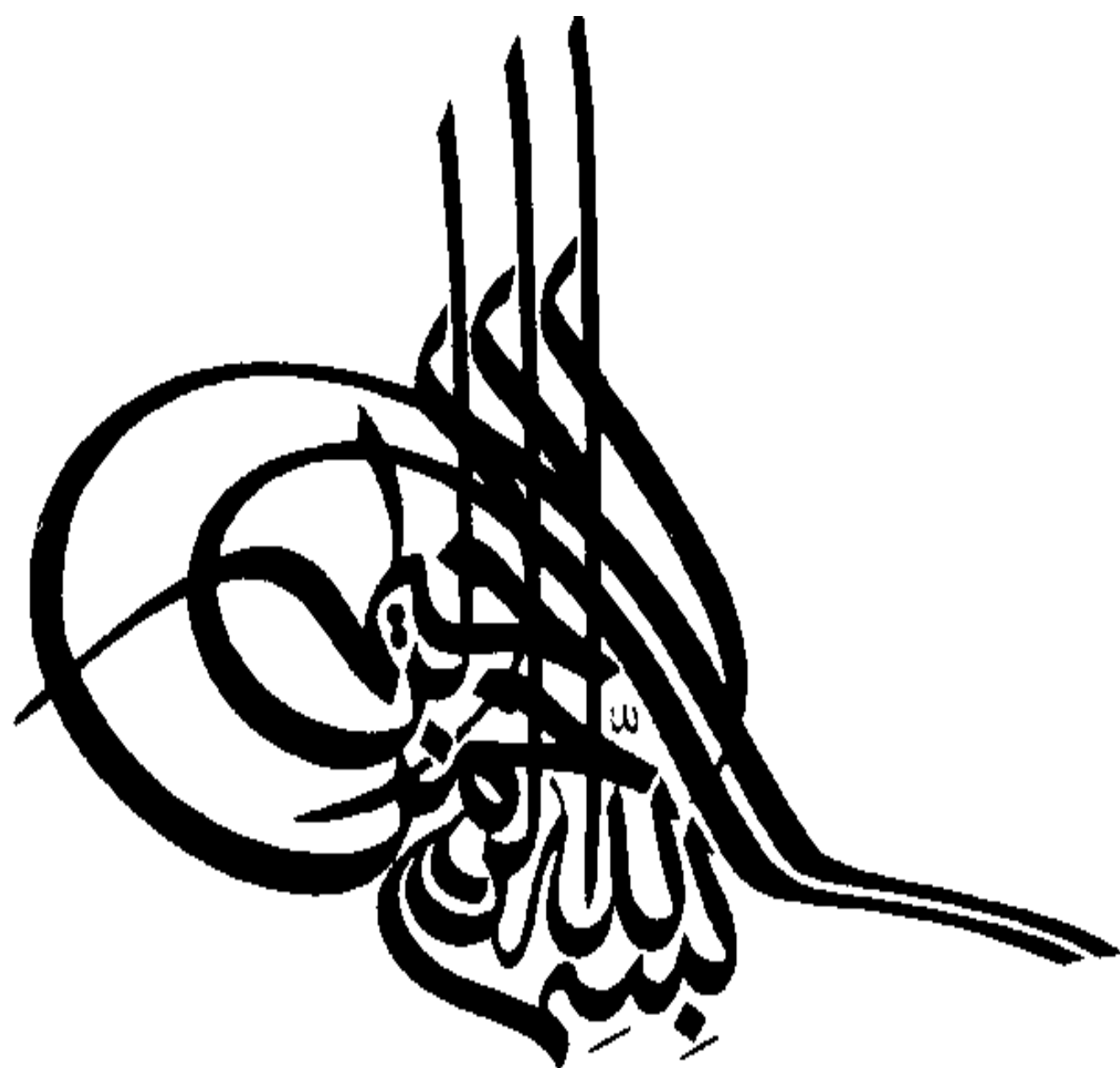
عنوان:

**مبانی قرآنی-روایی اوصاف اجتماعی و بصیرت حاکم اسلامی در عصر
غیبت: دیدگاه مقام معظم رهبری (دامت برکاته)**

محقق: حجت الاسلام عباس قلی پور

**وابستگی سازمانی: [سپاه امام صادق علیه السلام- ناحیه مقاومت سپاه خاتم الانبیاء
شهرستان عسلویه - دفتر نمایندگی ولی فقیه]**

تاریخ: ۱۴۰۴/۷/۰۱

چکیده

این مقاله با هدف تبیین مبانی قرآنی و روایی اوصاف اجتماعی و بصیرت حاکم اسلامی در دوران غیبت کبری، با تمرکز بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای (دام ظلّه العالی) نگاشته شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که اوصاف اجتماعی حاکم اسلامی شامل صلاحیت‌های اخلاقی، علمی و بصیرت‌آمیز نظیر عدالت، تقوا، اجتهاد، مدیریت و شجاعت است که ریشه در آیات شریفه قرآن کریم همچون «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (نساء: ۵۹) و روایات معتبر از معصومین (علیهم السلام) دارد. بصیرت به عنوان مولفه کلیدی، شامل راه‌شناسی، جریان‌شناسی و دشمن‌شناسی است که از منظر معظم‌له، ضامن حفظ نظام اسلامی و زمینه‌ساز ظهور حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) می‌باشد. این اوصاف نه تنها مشروعیت الهی حاکمیت را تضمین می‌کنند، بلکه تعامل سازنده مردم و حاکمیت را در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی تقویت می‌نمایند. پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و استناد به بیانات رهبری، الگویی جامع برای حاکمیت ولایی در عصر غیبت ارائه می‌دهد.

کلمات کلیدی

اوصاف اجتماعی، بصیرت، حاکم اسلامی، عصر غیبت، مقام معظم رهبری، مبانی قرآنی، مبانی روایی، ولایت فقیه.

مقدمه

در اندیشه اسلامی، حاکمیت الهی بر پایه توحید و عدل استوار است و در عصر غیبت امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، ولایت فقیه به عنوان امتداد خط امامت، مسئولیت هدایت جامعه را بر عهده دارد. مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) در بیانات خویش، بر اوصاف اجتماعی و بصیرت حاکم اسلامی تأکید ورزیده‌اند که این اوصاف، ریشه در منابع اصیل قرآنی و روایی دارند. بصیرت، به معنای تشخیص حق از باطل و هدایت جامعه به سوی کمال، از کلیدی‌ترین ویژگی‌هاست که بدون آن، حاکمیت نمی‌تواند در برابر فتنه‌ها تاب آورد. این مقاله، برگرفته از مباحث عمیق فقهی و سیاسی، به بررسی مبانی قرآنی-روایی این اوصاف می‌پردازد و با تحلیل بیانات معظم‌له، الگویی عملی برای حاکمان اسلامی ترسیم می‌کند. اهمیت موضوع در آن است که در دنیای پرتلاطم امروز، بصیرت اجتماعی حاکم، ضامن بقا و پیشرفت امت اسلامی است.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

اوصاف اجتماعی حاکم اسلامی، شامل تعاملات وی با جامعه در عرصه‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است که از منظر مقام معظم رهبری، بر پایه صلاحیت‌های اخلاقی و علمی بنا شده است. در قرآن کریم، آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل: ۹۰) بر عدالت اجتماعی تأکید دارد، و روایات امام علی (علیه السلام) در نهج‌البلاغه، نامه ۵۳ به مالک اشتر، اوصاف مدیریتی را تبیین می‌کند. پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که پژوهش‌هایی همچون مقاله "مؤلفه‌ها و کارکردهای بصیرت از نگاه امام خامنه‌ای" بر جنبه‌های دینی بصیرت تمرکز داشته‌اند، اما این مقاله با تأکید بر اوصاف اجتماعی در عصر غیبت، سهم نوینی ارائه می‌دهد.

بصیرت از دیدگاه معظم‌له، دانایی همراه با ایمان است که شامل راه‌شناسی (شناخت مسیر الهی)، جریان‌شناسی (تشخیص جریان‌های انحرافی) و دشمن‌شناسی (شناسایی توطئه‌ها) می‌شود. این مفهوم، ریشه در روایت «العالم بزمانه لا تهجم علیه اللّوابس» (بحار الأنوار، ج ۲، ص ۹۶) دارد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از روش توصیفی-تحلیلی بهره می‌برد و داده‌ها از طریق مطالعه کتابخانه‌ای بیانات مقام معظم رهبری، قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) گردآوری شده است. تحلیل محتوا بر پایه استناد به منابع اصیل انجام گرفته و برای گسترش، از بیانات معظم‌له در سایت Khamenei.ir استفاده شده است.

مبانی مشترک اوصاف اجتماعی حاکم اسلامی

صلاحیت علمی (فقاہت و اجتهاد)

حاکم اسلامی باید فقیه جامع‌الشرایط باشد تا بتواند احکام را در شرایط نوپدید استنباط کند. مقام معظم رهبری اجتهاد را "آگاهی به زمان" می‌دانند که بر پایه آیه «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر: ۹) استوار است. مفهوم اجتهاد، تلاش برای فهم احکام از منابع است، و فقاہت، دانش عمیق به شریعت. در روایتی از امام صادق (علیه السلام): «فَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنَ الْفُقَهَاءِ حَافِظًا لِنَفْسِهِ» (وسائل الشیعة، ج ۲۷). این صلاحیت، پایه تعامل اجتماعی حاکم با جامعه است.

جدول ۱: مولفه‌های صلاحیت علمی حاکم اسلامی

مؤلفه	مبنای قرآنی	مبنای روایی	دیدگاه رهبری
اجتهاد	زمر: ۹	بحار الأنوار، ج ۲	آگاهی به زمان و مسائل نوپدید
فقاہت	نحل: ۹۰	وسائل الشیعة، ج ۲۷	استنباط پویا برای عدالت اجتماعی

صلاحیت اخلاقی (عدالت و تقوا)

عدالت، رکن اجتماعی حاکمیت است و تقوا، نگهبان آن. معظم‌له عدالت را "هدف انبیاء" می‌دانند، مبتنی بر آیه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ» (نحل: ۹۰). امام علی (علیه السلام): «الْعَدْلُ سِيَاسَةُ الْأَمَمِ» (نهج‌البلاغه، حکمت ۴۳۷). تقوا در آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ» (حشر: ۱۸) ریشه دارد. این اوصاف، تعامل حاکم با مردم را بر پایه اعتماد بنا می‌کند.

در عرصه اجتماعی، حاکم باید بینش سیاسی صحیح داشته باشد، که شامل شناخت مسائل جامعه است. مدیریت و مدبر بودن، از روایات نهج‌البلاغه برگرفته شده و شجاعت، در برابر دشمنان ضروری است.

بصیرت و مولفه‌های آن

بصیرت از منظر مقام معظم رهبری به عنوان «قطبنمای حرکت» جامعه اسلامی شناخته می‌شود که عدم برخورداری از آن، موجب گمراهی در گرداب شبهات و فتنه‌ها خواهد شد. ایشان با تأکید بر روایت امام صادق (ع) که می‌فرمایند: «وَالْعَالِمُ بِزَمَانِهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ اللَّوَابِسُ»، بصیرت را عاملی می‌دانند که انسان را در برابر هجوم شبهات مصون می‌دارد و توانایی تشخیص حق از باطل را به او می‌بخشد. این بینش عمیق، تنها از طریق تأمل در آیات الهی و روایات معصومین (ع) و نیز تجربه‌های تاریخی به دست می‌آید و شامل سه مولفه اصلی است:

۱. راه‌شناسی :

منظور از راه‌شناسی، شناخت مسیر الهی و تمایز قائل شدن بین صراط مستقیم و راه‌های انحرافی است. این مولفه مبتنی بر آیاتی همچون «هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ» (الأنعام: ۱۵۳) است که نشان می‌دهد حاکم اسلامی باید به گونه‌ای از معرفت و بینش برخوردار باشد که بتواند جامعه را در مسیر الهی هدایت کند و از انحرافات تعلیماتی و عملی جلوگیری نماید.

۲. جریان‌شناسی :

جریان‌شناسی به معنای شناسایی و تحلیل گروه‌ها و تشکلهای فکری، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است که در جامعه فعال هستند. امام علی (ع) در خطبه شقشقیه با اشاره به جریان‌های انحرافی پس از شهادت پیامبر (ص)، لزوم هوشیاری حاکم را در برابر این جریان‌ها متذکر می‌شوند. مقام معظم رهبری نیز با اشاره به نمادهایی مانند «عمار یاسر» بر لزوم تبیین حقایق و روشنگری در برابر جنگ روانی دشمنان تأکید می‌کنند.

۳. دشمن‌شناسی :

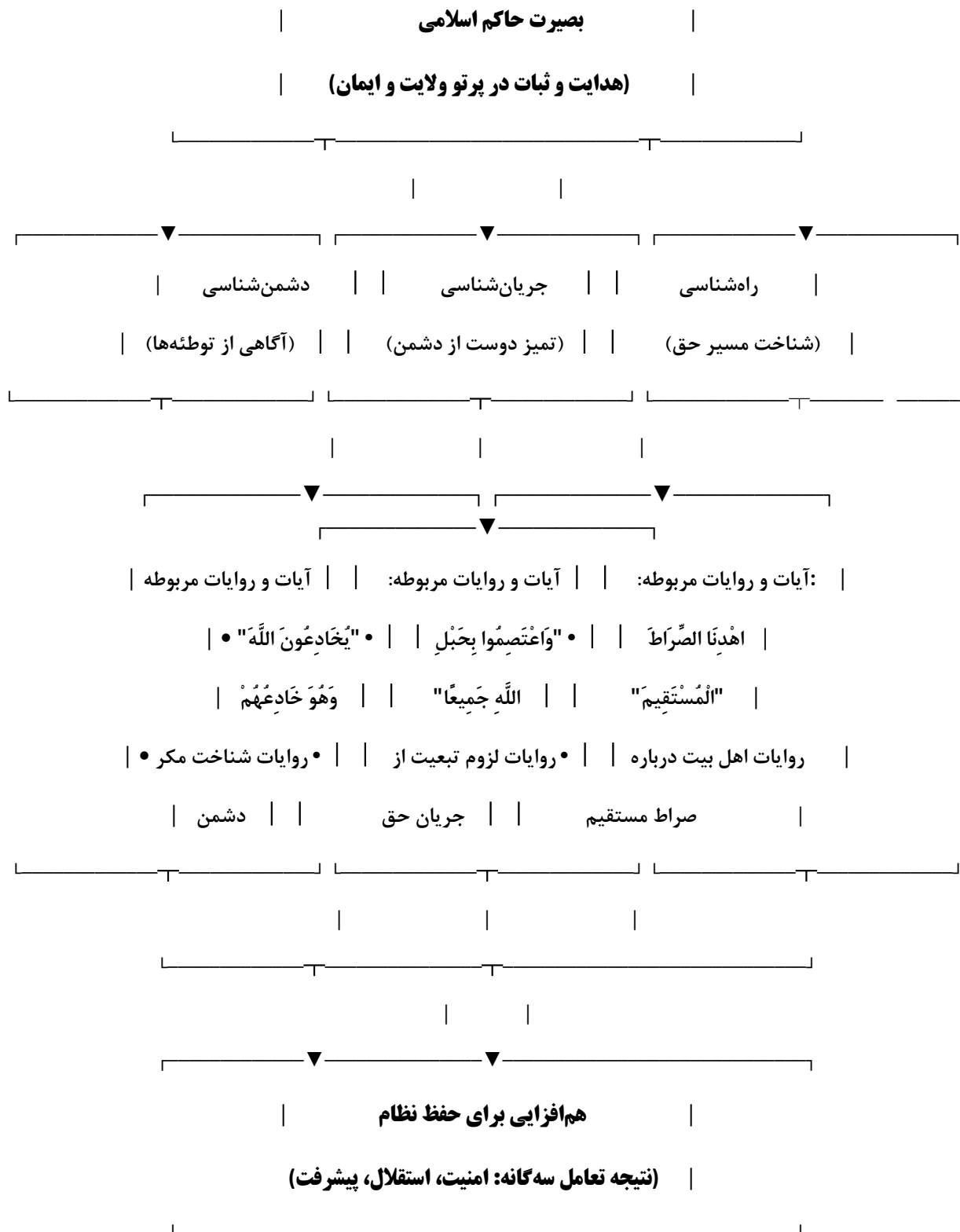
دشمن‌شناسی به معنای شناسایی توطئه‌ها و نقشه‌های دشمنان اسلام و نظام اسلامی است. معظم له در دیدار با بسیجیان (۱۳۷۶/۹/۵) با استناد به آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (الأنفال: ۶۰)، بر لزوم آمادگی همه‌جانبه در برابر دشمن و شناخت دقیق حربه‌های او تأکید کرده‌اند. این شناخت، تنها با بصیرت و آگاهی از تاکتیک‌های دشمن در عرصه‌های مختلف میسر می‌شود.

این سه مولفه در کنار یکدیگر، بصیرت را به عنوان یک توانمندی برای حاکم اسلامی تعریف می‌کنند که ضامن بقا و پویایی نظام اسلامی در عصر غیبت است.

در مرکز: بصیرت؛ شاخه‌ها: راه‌شناسی → جریان‌شناسی → دشمن‌شناسی؛ هر شاخه به آیات و روایات متصل، (نشان‌دهنده هم‌افزایی برای حفظ نظام)

این مولفه‌ها، حاکم را قادر و متسلط به هدایت اجتماعی جامعه اسلامی می‌سازد.

نمودار ۱: ساختار بصیرت حاکم اسلامی:

مبانی اختصاصی اوصاف اجتماعی

اوصاف در برابر خداوند

حاکم باید تقوای الهی داشته باشد، نصرت دین دهد و مسئولیت‌پذیر باشد. آیه «وَأَقِمْوَا لِلْوَزْنِ بِالْقِسْطِ» (رحمن: ۹) بر تقوا تأکید دارد. معظم‌له: "حاکم باید امانت‌دار الهی باشد" (بیانات ۱۳۹۲/۶/۶).

:

اوصاف حاکم اسلامی در قبال مردم از منظر مقام معظم رهبری

در اندیشه مقام معظم رهبری، حاکم اسلامی نه صرفاً یک مدیر اجرایی، بلکه ولیّ و امین امت اسلامی است که مسئولیت‌های سنگینی در قبال مردم بر عهده دارد. این مسئولیت‌ها، اگر به‌درستی ایفا شوند، زمینه‌ساز تحقق عدالت، رشد معنوی و شکوفایی اجتماعی در جامعه اسلامی خواهند بود. این وظایف را می‌توان در چهار حوزه اصلی فرهنگی، سیاسی-اقتصادی، امنیتی و اخلاقی مورد تحلیل قرار داد.

۱. وظایف فرهنگی: ترویج معارف الهی و نهادینه‌سازی فرهنگ عبادی

حاکم اسلامی موظف است با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزه‌های اصیل اسلامی را در جامعه گسترش دهد. این وظیفه، ریشه در آموزه قرآنی «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ» (طه: ۱۳۲) دارد که از امر به نماز در خانواده آغاز شده و به سطح جامعه قابل تعمیم است. مقام معظم رهبری با تأکید بر این آیه، فرهنگ عبادت و تقوا را زیربنای تربیت اجتماعی دانسته و خواستار شکل‌گیری فضایی فرهنگی مبتنی بر معنویت هستند.

۲. وظایف سیاسی-اقتصادی: عدالت به مثابه ودیعه الهی

عدالت در نگاه رهبری، نه تنها یک اصل اخلاقی بلکه امانتی الهی است که بر دوش حاکم نهاده شده است. روایت «الْعَدْلُ أَمَانَةُ اللَّهِ» گویای آن است که حاکم عادل، نماینده و امین خداوند در زمین است. معظم‌له بر این باورند

که عدالت فردی حاکم، پیش شرط تحقق عدالت اجتماعی است و بدون آن، سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و اجتماعی فاقد مشروعیت و اثربخشی خواهند بود.

۳. وظایف امنیتی: شجاعت در تصمیم‌گیری و قاطعیت در اجرا

در حوزه امنیت، حاکم اسلامی باید از شجاعت لازم برای مواجهه با تهدیدات و از قاطعیت کافی برای مقابله با عوامل اخلاص برخوردار باشد. این ویژگی‌ها با الهام از سیره امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) در برخورد با دشمنان و متجاوزان به بیت‌المال، در بیانات مقام معظم رهبری مورد تأکید قرار گرفته‌اند. ایشان قاطعیت در برابر توطئه‌های دشمنان و عناصر مخمل امنیت ملی را از ارکان حکمرانی اسلامی می‌دانند.

۴. ویژگی‌های اخلاقی: ترکیب عقلانیت، عطوفت و بصیرت

از منظر رهبری، حاکم اسلامی باید واجد مجموعه‌ای از صفات اخلاقی باشد که او را به الگویی جامع برای هدایت جامعه بدل سازد:

- **مهربانی:** رفتار پدرانیه با مردم و رعایت کرامت انسانی آنان
- **هوشمندی:** توان تحلیل دقیق مسائل و پیش‌بینی روندهای آینده
- **سعه صدر:** تحمل نقدها و مواجهه منطقی با چالش‌های مدیریتی
- **هشدار به موقع:** حساسیت نسبت به انحرافات اجتماعی و اطلاع‌رسانی مسئولانه

جمع‌بندی: حاکم اسلامی به‌مثابه الگوی کامل حکمرانی

ترکیب این وظایف و ویژگی‌ها، تصویری جامع از حاکم اسلامی ارائه می‌دهد؛ شخصیتی که نه‌تنها توان هدایت جامعه در مسیر تعالی را دارد، بلکه با برخورداری از مشروعیت اخلاقی و مقبولیت مردمی، ضامن پایداری و کارآمدی نظام اسلامی خواهد بود.

جدول ۲: اوصاف اختصاصی نسبت به مردم		
عرصه	اوصاف	مبنا
فرهنگی	ترویج معارف	طه: ۱۳۲
سیاسی	عدالت و مسئولیت	نحل: ۹۰
امنیتی	شجاعت	نهیج البلاغه، نامه ۵۳

اوصاف در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای (زیده عزه)

معظم‌له بر قدرت رهبری، بصیرت و تعامل با مردم تأکید دارند. در بیانات دیدار با مسئولان (۱۳۹۷/۵/۵):
 "بصیرت، کلید پیروزی است." حاکمیت اسلامی در غیبت، واجب و زمینه‌ساز ظهور است.

تحلیل و بحث

اوصاف اجتماعی و بصیرت، هم‌افزایی ایجاد می‌کنند تا نظام ولایی پایدار بماند. مقایسه با دیدگاه امام خمینی (ره) نشان‌دهنده تداوم است. چالش‌ها شامل فتنه‌های نرم است که بصیرت آن را خنثی می‌کند.

نتیجه‌گیری

از منظر مقام معظم رهبری، مبانی قرآنی-روایی اوصاف اجتماعی و بصیرت، الگویی جامع برای حاکم اسلامی در غیبت ارائه می‌دهد که مشروعیت و کارآمدی را تضمین می‌کند.

پیشنهاد:

پژوهش‌های تطبیقی بیشتر.

-الف) منابع اصلی قرآنی و روایی

۱. قرآن کریم. ترجمه ناصر مکارم شیرازی. قم: دارالقرآن الکریم (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی)، ۱۳۷۹ ه. ش.
- ضرورت: منبع بنیادین برای استخراج مبانی قرآنی اوصاف اجتماعی حاکم اسلامی، مانند آیات مربوط به عدالت (نحل: ۹۰)، تقوا (حشر: ۱۸)، و اولی الامر (نساء: ۵۹).
۲. نهج البلاغه. حضرت علی بن ابی طالب (علیه السلام). ترجمه محمد دشتی. قم: مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع)، ۱۳۸۳ ه. ش.
- ضرورت: منبع کلیدی برای مبانی روایی، به ویژه نامه ۵۳ به مالک اشتر و حکمت ۴۳۷، که بر عدالت، شجاعت و مدیریت تأکید دارند.
۳. ابن ابی الحدید، عبدالحمید. شرح نهج البلاغه. قم: مکتبه آیت الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۳۸۶ ه. ش/ ۱۴۰۴ ه. ق.
- ضرورت: شرح نهج البلاغه برای تحلیل عمیق تر روایات مرتبط با اوصاف اجتماعی و مدیریتی حاکم.
۴. حر عاملی، محمد بن حسن. وسائل الشیعه. تهران: انتشارات المکتبه الإسلامیه، ۱۳۸۷ ه. ش.
- ضرورت: منبع احادیث معتبر، مانند روایت «فَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنَ الْفُقَهَاءِ» برای تبیین اجتهاد و فقاقت.
۵. مجلسی، محمدباقر. بحار الأنوار. بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۳۸۷ ه. ش.
- ضرورت: حاوی روایاتی مانند «العالم بزمانه لا تهجم علیه اللّوابس» برای تبیین بصیرت و آگاهی به زمان.
۶. کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. ترجمه صادق حسن زاده. تهران: قائم آل محمد، ۱۳۸۶ ه. ش.
- ضرورت: منبع روایات معتبر در زمینه ولایت فقیه و اوصاف حاکم اسلامی.

ب) منابع بیانات مقام معظم رهبری

۷. خامنه‌ای، سید علی (مدظله العالی). بیانات در دیدارها و خطبه‌های مختلف. قابل دسترسی در :

[پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری](#) .

- ضرورت: منبع اصلی برای استخراج دیدگاه‌های معظم‌له در مورد اوصاف اجتماعی و بصیرت، از جمله بیانات در دیدار با بسیجیان (۱۳۷۶/۹/۵)، دیدار با مسئولان (۱۳۹۲/۶/۶)، و دیدار با دانشجویان (۱۳۷۸/۴/۲۱).

۸. خامنه‌ای، سید علی. رهنمودهای اخلاقی تربیتی. تهران: چاپ اول، ۱۳۹۵ ه.ش .

- ضرورت: برای تبیین اوصاف اخلاقی مانند تقوا و عدالت در تعاملات اجتماعی.

۹. خامنه‌ای، سید علی. ولایت و حکومت. تهران: مؤسسه ایمان جهادی، مرکز صهبا، ۱۳۹۲ ه.ش .

- ضرورت: منبع مستقیم برای تحلیل دیدگاه‌های رهبری در مورد حاکمیت اسلامی و بصیرت در عصر غیبت.

۱۰. خامنه‌ای، سید علی. طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن. تهران: مؤسسه ایمان جهادی،

۱۳۹۹ ه.ش .

- ضرورت: برای استخراج مبانی قرآنی در زمینه عدالت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری حاکم.